

นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรมกับการบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชน ในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

Cultural Innovation and Local Community Economic Management in the Digital Economy Era

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข¹ ยุทธศาสตร์ นน่อแก้ว²

Somsak Srisontisuk¹ Yutthasart Norkaew²

¹รองศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Associate Professor, Ph.D., Faculty of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University

²ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
Assistant Professor, Faculty of Political Science and Public Administration,
Chiang Rai Rajabhat University
Corresponding author E-mail: yutthasart.nk@hotmail.com

Received: 02-05-2025; Revised: 10-09-2025; Accepted: 22-12-2025

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มุ่งศึกษาวัฒนธรรมวิถีเชิงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล โดยศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ พบว่า การสถาปนาพื้นที่ชุมชนให้กลายเป็นศูนย์กลางของการพัฒนานวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนนั้น ส่งผลโดยตรงต่อการบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่และสอดคล้องเข้ากับระบบเศรษฐกิจดิจิทัลได้อย่างลงตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ชุมชนที่มีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมย่อมมีความได้เปรียบและมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการยอมรับความหลากหลายของผู้คนภายในท้องถิ่นควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ พื้นที่ชุมชนใดที่มีลักษณะเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมย่อมมีความได้เปรียบเชิงกายภาพก่อให้เกิดชุมชนแห่งวิถีวัฒนธรรมที่มีชีวิต ส่งผลโดยตรงต่อการพัฒนาชุมชนร่วมกันได้อย่างยั่งยืน เพราะชุมชนดังกล่าวย่อมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายมากกว่าชุมชนแห่งอื่น ๆ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะชุมชนสัมพันธ์ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างกันอย่างเด่นชัด แต่ทว่าก็ยังคงต้องให้

ความสำคัญกับการนำเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่เข้ามาปรับปรุงประยุกต์ใช้ให้เกิดประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น จึงจะทำให้ระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบดั้งเดิมเกิดการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ภายในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเชิงวัฒนธรรมได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

คำสำคัญ: นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรม; การพัฒนาท้องถิ่น; ระบบเศรษฐกิจชุมชน; เศรษฐกิจดิจิทัล

Abstract

This article aims to study cultural innovation related to the management of local community economies in the digital economy era. Examining various theoretical concepts, it was found that establishing community areas as sustainable centers for cultural innovation directly impacts the management of community economic systems in the new normal and seamlessly integrates with the digital economy. In particular, communities with a multicultural society have an advantage and must prioritize the acceptance of local diversity. Specifically, multicultural communities possess physical advantages that foster vibrant cultural communities, directly contributing to sustainable community development. Such communities have a greater diversity of cultural capital than others, leading to the formation of collaborative networks and community relations, with significant exchange of local knowledge and wisdom. However, it remains crucial to integrate modern information technology to enhance efficiency. This will allow traditional community economic systems to appropriately develop existing local cultural capital and to strengthen and sustainably adapt long-standing cultural practices.

Keywords: Cultural Innovation; Local Development; Community Economic Systems; Digital Economy

บทนำ

“นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรม” (Cultural Innovation) คือ การพัฒนาแนวคิด องค์ความรู้ และวิธีการปฏิบัติรูปแบบใหม่ ๆ ที่มีความสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม เพื่อแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ โดยมุ่งเน้นการผสมผสานภูมิปัญญา

และความเชื่อจากทุนทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมนำมาปรับใช้กับความคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ (Dieffenbacher, 2023) ทั้งนี้ โครงสร้างของสังคมในปัจจุบันมีลักษณะเป็นสังคม “วิวิธพันธ์” (heterogeneity) ที่มีโครงสร้างทางสังคมแยกย่อยแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคและนำมารวมกันเป็นวัฒนธรรมร่วมลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรมภายใต้แนวคิดรัฐชาติสมัยใหม่ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2551) สิ่งที่น่าสนใจ ก็คือ สังคมย่อย ๆ เหล่านั้น ได้ปรากฏถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรมที่มีความเด่นชัดอุดมไปด้วยองค์ความรู้รากฐานที่มุ่งตอบสนองต่อความต้องการของแต่ละชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ถือเป็นชุดข้อมูลที่มีการสั่งสมสืบต่อกันเรื่อยมา (accumulate information) (Neufeldt & Guralnik, eds, 1988) “ทุนทางวัฒนธรรม” จึงกลายเป็นผลลัพธ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้มาจากการสั่งสม หล่อหลอม และสร้างสรรค์ มีจุดเริ่มต้นจากยุคอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน ท้ายที่สุดแล้ว มรดกทางภูมิปัญญาที่มีมาอย่างยาวนานก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมภายในชาตินั้นเอง กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งเปรียบได้กับสินทรัพย์ล้ำค่าที่สามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเชิงนวัตกรรมได้อย่างหลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเอาทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างผลประโยชน์ให้กับชุมชนท้องถิ่นในลักษณะสินค้าเชิงวัฒนธรรมย่อมส่งผลดีต่อระบบเศรษฐกิจชุมชนโดยภาพรวม ทำให้คนในท้องถิ่นเกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษนำไปสู่การส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม (McKercher & Du Cros, 2002)

การสร้างสรรค่นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรมที่สามารถกำหนดเป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้นั้น ประกอบไปด้วย 3 มิติ ได้แก่ (Dieffenbacher, 2023)

มิติที่ 1 ความสามารถด้านนวัตกรรม โดยจะต้องมีการพัฒนาทักษะด้วยการฝึกอบรมคนในท้องถิ่นควบคู่กับการส่งเสริมวัฒนธรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังต้องให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรมนุษย์ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพคนในท้องถิ่น เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ คือ กุญแจและเงื่อนไขสำคัญในการสร้างนวัตกรรมได้อย่างยั่งยืน

มิติที่ 2 ความเต็มใจที่จะสร้างสรรค์นวัตกรรม มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับบทบาทของผู้นำในการส่งเสริมสภาพแวดล้อมภายในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งต้องมุ่งสร้างจิตสำนึกและการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับการเสริมแรงด้วยแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อก่อให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่มาจากการรับฟังความคิดเห็นของคนในท้องถิ่นอย่างรอบด้าน ผ่านช่องทางการสื่อสารสารสนเทศสมัยใหม่ที่เปิดกว้างมากกว่าในอดีตที่ผ่านมา

มิติที่ 3 การสร้างโอกาสแห่งนวัตกรรม จะต้องคำนึงถึงความพร้อมของทรัพยากรที่เอื้อต่อการจัดหาทั้งทางด้านการเงินและเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีความจำเป็น รวมถึงการสร้างรากฐานระบบการบริหารจัดการที่มีคุณภาพหรือพื้นที่สำหรับการทำงานร่วมกันของคนในท้องถิ่น ตลอดจนนำมามุมมองแนวคิดที่หลากหลายจากภายนอกชุมชนเข้ามาปรับใช้ เพื่อมุ่งไปสู่การสร้าง

โอกาสแห่งนวัตกรรมร่วมกันได้อย่างเป็นรูปธรรม

เมื่อกล่าวถึง “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) จะต้องอ้างอิงแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu, 1986) นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส โดยเสนอว่า “ทุน” (Capital) ไม่ได้หมายถึงเพียงแค่เงินทองหรือสินค้าทั่วไป แต่ยังรวมไปถึงทรัพยากรทางวัฒนธรรมอีกด้วย กล่าวคือ ทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เปรียบทางสังคมเพิ่มมากขึ้น โดยแบ่งทุนทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1) **ทุนในตัวตน/ทุนสภาพภายใน (Embodied Capital)** เป็นทุนที่มีสภาวะฝังรากลึกอยู่ในตัวบุคคล เกิดจากการสั่งสมตั้งแต่เกิดผ่านกระบวนการขัดเกลาอบรมเลี้ยงดู การเรียนรู้จากระบบการศึกษา ซึ่งได้แสดงออกมาผ่านผัสสะ เช่น กิริยามารยาท ลักษณะท่าทาง การพูดจาสนทนา ธรรมเนียมความชอบส่วนบุคคล และทักษะการคิดวิเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น โดยสามารถเรียกรวม ๆ ว่า “ระบบการคิดและการกระทำ” (Habitus) เป็นการแสดงออกอย่างเป็นธรรมชาติหรือกลไกอัตโนมัติส่วนบุคคล

2) **ทุนในรูปของวัตถุ (Objectified Cultural Capital)** เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้ ซึ่งการที่บุคคลครอบครองวัตถุเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมและสถานะของบุคคลได้เป็นอย่างดี แต่ผู้ที่ครอบครองก็จำเป็นต้องมีความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ได้ครอบครองนั้นด้วย กล่าวคือ ผู้ครอบครองจะต้องมีทุนในตัวตน/ทุนสภาพภายใน (Embodied Capital) จึงจะสามารถใช้งานและเข้าใจถึงคุณค่าของสิ่งที่ครอบครองได้อย่างแท้จริง

3) **ทุนในรูปสถาบัน (Institutionalized Cultural Capital)** เป็นลักษณะของการรับรองทุนทางวัฒนธรรมอย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นที่ยืนยันหรือแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ที่สามารถนำไปแลกเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) อาทิ เงินสด อาคาร เครื่องจักร ทรัพย์สินทางปัญญา และความรู้ ซึ่งสังคมต่างให้การยอมรับได้อย่างเป็นรูปธรรม

จากแนวคิดดังกล่าว จอห์น กิลเลอร์รี่ (John Guillory, 2023) ได้วิพากษ์วิจารณ์โต้แย้งเกี่ยวกับประเด็น “พหุวัฒนธรรม” กับ “วิกฤตการณ์ของมนุษยศาสตร์” ด้วยการนำแนวคิด “ทุนทางวัฒนธรรม” (Cultural Capital) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu, 1986) มาประยุกต์ใช้ในการอธิบายถึงการก่อตัวของวรรณกรรมคลาสสิกว่าเป็นตัวแทนเฉพาะกลุ่มทางสังคม ซึ่งเป็นความเข้าใจแบบแคบ กล่าวคือ วรรณกรรมคลาสสิกควรรับรู้ได้ในแง่ของการกระจายทุนทางวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้เนื้อหาในหนังสือ การอ่าน และการเขียนในโรงเรียนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ไมเคิล เกรนเฟลล์ (Michael Grenfell, 2014) ก็ได้สะท้อนแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu, 1986) ในหนังสือชื่อเรื่อง “Pierre Bourdieu: Key Concepts” โดยอธิบายว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันย่อมนำไปสู่ผลลัพธ์ทางการศึกษาของแต่ละกลุ่มในสังคมแตกต่างกันไป

ซึ่งบ่งบอกถึงความไม่เท่าเทียมกันทางการศึกษาและมุ่งเน้นการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลและโครงสร้างทางสังคมผ่านแนวคิด “ระบบการคิดและการกระทำ” (habitus) “สนาม” (field) และ “ทุน” (Capital)

สำหรับประเทศไทยการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมปรากฏอยู่ในกรอบของ “ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580)” โดยขับเคลื่อนผ่านแผนระดับรอง เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้ กรอบการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน และยุทธศาสตร์ที่ 3 ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีจุดมุ่งเน้นสำคัญในการยกระดับเศรษฐกิจสร้างสรรค์หรือที่คุ้นเคยกันในชื่อ “ซอฟต์พาวเวอร์” (Soft Power) ซึ่งเป็นการใช้อิทธิพลทางวัฒนธรรมผ่านสื่อหรือผลงานต่าง ๆ เพื่อดึงดูดหรือโน้มน้าวจิตใจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันระดับชาติและนานาชาติ รวมถึงยังเกี่ยวข้องกับการสร้างสังคมที่มีคุณภาพด้วยการปลูกฝังค่านิยมและความภาคภูมิใจให้แก่เด็กและเยาวชนในการอนุรักษ์อัตลักษณ์ความเป็นไทย (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2561) อีกทั้งยังเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับ “แผนปฏิบัติการราชการกระทรวงวัฒนธรรม (พ.ศ. 2566–2570)” ของกระทรวงวัฒนธรรมที่ได้กำหนดทิศทางการทำงานโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและประเทศ ได้แก่ นโยบาย “ซอฟต์พาวเวอร์” (Soft Power) นโยบายเศรษฐกิจแพลตฟอร์ม และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นต้น (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, 2566) สอดรับกับ “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)” ที่ระบุว่า ทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างวิถีการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น และยังเป็นการเสริมสร้างทุนมนุษย์ให้เกิดศักยภาพในมิติทางวัฒนธรรมและศาสนา ตลอดจนยังก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในสังคมพหุวัฒนธรรม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

ดังนั้น บทความเรื่องนี้ จึงมุ่งศึกษา “นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรม” ที่มีความสัมพันธ์กันโดยตรงกับ “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยวิเคราะห์ร่วมกับแนวทางการสร้างสรรค์นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรม แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu, 1986) กับข้อโต้แย้งของ จอห์น กิลเลอร์รี่ (John Guillory, 2023) และการสะท้อนแนวคิดของ ไมเคิล เกรนเฟลล์ (Michael Grenfell, 2014) ตลอดจนพิจารณาเกี่ยวกับการบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นยุคเศรษฐกิจดิจิทัลในปัจจุบัน เพื่อหาแนวทางการบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็งและยั่งยืนในยุคปกติวิถีใหม่

การบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนในวิถีวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

การบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้แก่คนในท้องถิ่นนั้น จำเป็นต้องนำทุน

ทางวัฒนธรรมในชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมาสร้างมูลค่าเพิ่มควบคู่กับการพัฒนาท้องถิ่นไปด้วยกัน เนื่องจากต้องอาศัยความร่วมมือของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด (ณัฐรัฐฉิ ทรัพย์อุบลัมภ์, 2558: 145-149) และสิ่งสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ก็คือ การสร้างมูลค่าเพิ่มทาง เศรษฐกิจนั้น จะต้องคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต (อัญธิชา มั่นคง, 2560: 92) ถึงกระนั้น การ พัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนยังคงต้องอาศัยรากฐานทางความเชื่อของคนในท้องถิ่นเป็นหลัก เพราะ มีความสัมพันธ์กันกับวิถีวัฒนธรรมโดยตรงและเกี่ยวข้องกันกับความเชื่อมั่นในการดำเนิน ชีวิตประจำวัน รวมถึงความเชื่อร่วมกันของชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่งที่มีความหลากหลายปรากฏ ออกมาในลักษณะของรูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ นำไปสู่ความศรัทธาจนเกิดการพัฒนาทางความเชื่อไป ได้อย่างต่อเนื่องและเข้าสู่การพัฒนานวัตกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้นให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน เพื่อเพิ่มมูลค่าทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าในระบบเศรษฐกิจชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, 2567: 94-95)

ด้วยเหตุนี้ การใช้ทุนทางวัฒนธรรมที่นำไปสู่ “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (Creative Economy) เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนท้องถิ่นได้นั้น จึงต้องมีการจัดการความคิดเชิงสร้างสรรค์ โดยต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับรากฐานทางเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายพื้นฐานของผลิตภัณฑ์ทาง กายภาพว่ามีอยู่ 2 ลักษณะ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปธรรม (จับต้องได้) และทรัพย์สินทางปัญญา หรือสิทธิบัตร (จับต้องไม่ได้) (Howkins, 2001) ซึ่งต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนใน ชุมชนท้องถิ่นได้ด้วย แต่ทว่าแท้จริงแล้วทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านั้นมีอยู่อย่างจำกัด จึงต้องมีการ จัดการทรัพยากรให้ได้สัดส่วนอย่างทั่วถึงด้วยการจัดการภายใต้แนวทาง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (อัจฉรา ศรีพันธ์, 2553: 95) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างมูลค่าเพิ่มในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม (Cultural Tourism) ด้วยการนำทุนทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทาง ธรรมชาติ มรดกภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น งานศิลปหัตถกรรม และ ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดความหลากหลาย กล่าวได้ว่า รูปแบบที่เกิดขึ้นดังกล่าวจะต้องมาจากการคิดริเริ่มสร้างสรรค์และส่งเสริมโดยคนในชุมชนเป็นหลัก จึงจะสามารถพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่เดิมให้เกิดประโยชน์สูงสุดและต่อยอดด้วยการสร้างมูลค่าเพิ่ม ให้กับชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนยังเป็นการช่วยส่งเสริม สืบสาน อนุรักษ์ พื้นฟู อัตลักษณ์ และธำรงรักษาวิถีเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นนวัตกรรมที่มีความเหมาะสม กับชุมชนท้องถิ่นของตนอีกด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558)

สำหรับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนภายใต้การบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนนั้น จะต้อง เข้าใจรากฐานทุนทางวัฒนธรรมในยุคปกติวิถีใหม่ก่อนในเบื้องต้น เนื่องด้วยโลกกำลังก้าวผ่านการ เปลี่ยนแปลงเชิงอุตสาหกรรมอันมีสาเหตุมาจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ในปี

พ.ศ. 2562 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผันในระบบตลาดทุนนิยมนำไปสู่ยุควิถีปกติใหม่ มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ รวมทั้งชุมชนก็มีการปรับตัว และปรับเปลี่ยนแนวคิดภายในท้องถิ่นเช่นเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีที่เปลี่ยนแปลงไปและมีการประยุกต์ใช้วิถีใหม่ ๆ กับชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้มีการใช้ระบบอินเทอร์เน็ตผ่านเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศยุค 5G ก่อให้เกิดการสร้างสรรค่นวัตกรรมท้องถิ่นใหม่ ๆ เป็นวงกว้าง ซึ่งเป็นการช่วยอำนวยความสะดวก เพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน และเพิ่มศักยภาพให้กับคนในชุมชนเป็นอย่างมาก (ศรุตานนท์ ชอบประดิษฐ์, 2563) อย่างไรก็ตาม การนำเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่เข้ามาประยุกต์ใช้ภายในท้องถิ่นจะต้องมีการวางแผนการดำเนินงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดแบบแผนการทำงานร่วมกันอย่างชัดเจน ทำให้การแบ่งงานกันทำ การกำหนดขอบเขตอำนาจฝ่ายต่าง ๆ ในการตัดสินใจ และการวางแผนรับมือหรือแก้ไขปัญหาภาวะวิกฤตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพในอนาคต (Mholla, 2020)

สรุปได้ว่า การบริหารระบบเศรษฐกิจชุมชนควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาตามแนวทาง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” โดยคำนึงถึงรากฐานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะนำไปสู่การบูรณาการวิธีการทำงานร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพภายในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากพื้นฐานของวิถีวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ตนยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และกลายเป็นวิถีวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ที่ให้คุณค่ากับชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ผ่านตัวแสดงที่เป็นประชาชนไม่ใช้การปรุงแต่งหรือจัดฉากขึ้นมาจากภาครัฐ ด้วยเหตุนี้ ธรรมชาติของวิถีวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์ย่อมนำไปสู่ความยั่งยืนในทางปฏิบัติได้มากกว่าการบังคับขู่เข็ญให้ประชาชนกระทำในสิ่งที่ไม่ใช่อัตลักษณ์ของท้องถิ่น ฉะนั้นแล้ว ภาครัฐจึงต้องส่งเสริมสนับสนุนให้คนในท้องถิ่นเกิดความตระหนักรู้ถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนให้มากที่สุด เพื่อสร้างหลักประกันทางรายได้ให้กับประชาชน รวมถึงยังทำให้วัฒนธรรมอันดีงามในท้องถิ่นได้รับการส่งเสริม สืบสาน และอนุรักษ์อย่างต่อเนื่องภายใต้รากฐานทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมในยุคปกติวิถีใหม่ที่ให้ความสำคัญกับระบบตลาดทุนนิยม โดยมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็ไม่ได้สร้างปัญหาให้กับชุมชนท้องถิ่นมากนัก เนื่องด้วยเกี่ยวข้องกับการใช้ระบบเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศยุค 5G ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมไม่สูญหายไปไหน อีกทั้งยังถูกเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนในวงกว้างมากกว่าในยุคอดีตที่ผ่านมาอีกด้วย ส่งผลดีต่อการพัฒนา “วิถีวัฒนธรรมเชิงสร้างสรรค์” ไปสู่แนวทาง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” ภายในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืนต่อไป

การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเชิงพลวัตในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล

ระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคใหม่จะต้องมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานการบริหารจัดการเชิงดิจิทัลบูรณาการร่วมกับภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทันสมัย เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ เช่น การขายสินค้า OTOP ผ่านช่องทางระบบออนไลน์ การส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชนด้วยการสร้างแบรนด์สินค้าท้องถิ่น การรวบรวมข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) นำมาวิเคราะห์อุปสงค์อุปทานของระบบตลาด การสร้างระบบนิเวศท้องถิ่นเชิงนวัตกรรม และการสนับสนุนองค์ความรู้พื้นฐานทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศจากภาครัฐด้วยการจัดฝึกอบรมทักษะการเรียนรู้ต่าง ๆ เป็นต้น การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันในระบบตลาดได้เป็นอย่างดีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ (ปณิตา มุ่งก่อกลาง, 2568: 43) อย่างไรก็ตาม ภาครัฐควรจะต้องเข้ามาให้การสนับสนุนระบบ “เศรษฐกิจฐานราก” (Grassroots Economy) ที่เกิดขึ้นในฐานะพี่เลี้ยงและที่ปรึกษาของชุมชนท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด เพราะการดำเนินงานบางอย่างยังคงต้องอาศัยองค์ความรู้ งบประมาณ และการสร้างความเข้าใจในแง่การปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับข้อกฎหมายค่อนข้างมาก ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากยังจำเป็นต้องมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้คำแนะนำในบางส่วน โดยถือเป็นการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต สร้างความเท่าเทียม ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม เสริมสร้างความมั่นคงทางระบบเศรษฐกิจ และยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างยั่งยืน (UNDP, 2021)

กระนั้นก็ตาม จากผลการสำรวจข้อมูลความคิดเห็นของศูนย์วิจัยเศรษฐกิจดิจิทัลการลงทุนและการค้าระหว่างประเทศ (DEIIT) และ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย พบว่าธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็กส่วนใหญ่ ในปี พ.ศ. 2568 มีแนวโน้มทางเศรษฐกิจที่ถดถอยเนื่องจากผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาดเล็กยังไม่ได้มีการวางแผนเตรียมตัวรับมือกับระบบเศรษฐกิจดิจิทัลในยุคเปลี่ยนผ่านและยังคงเคยชินกับการดำเนินกิจการแบบเดิม ๆ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี เพื่อรองรับระบบตลาดยุคใหม่มากขึ้น (จตุรงค์ กอบแก้ว, 2568) เป็นที่ชัดเจนว่า เมื่อสังคมเข้าสู่ระบบตลาดดิจิทัลย่อมส่งผลโดยตรงต่อเศรษฐกิจฐานรากค่อนข้างมาก ซึ่งผลกระทบส่วนใหญ่ที่ปรากฏจะเกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ในการสื่อสารด้านต่าง ๆ เช่น การจัดการกระบวนการผลิตสินค้า ช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์และการให้บริการที่ทันสมัย รวมถึงการใช้สื่อสังคมออนไลน์หรือแพลตฟอร์มออนไลน์ เพื่อการประชาสัมพันธ์สินค้าและบริการของชุมชนท้องถิ่น เป็นต้น กล่าวคือ ระบบเศรษฐกิจดิจิทัลเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคใหม่ได้อย่างกว้างขวางเพิ่มมากขึ้น (สมชาย ภาณุสนธิวัฒน์, 2565)

ทั้งนี้ จากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ก่อให้เกิดการดำเนินวิถีชีวิตแบบใหม่โดยอาศัยช่องทางการสื่อสารรูปแบบออนไลน์เพิ่มมากขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของผู้คนในสังคม จึงก่อให้เกิดการเรียนรู้ระบบการสื่อสารแบบดิจิทัลผ่าน "แอปพลิเคชัน" (Application) หรือการใช้ "แพลตฟอร์ม" (Platform) ออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานที่บ้าน (Work From Home: WFH) การซื้อสินค้าและบริการผ่านเครือข่ายออนไลน์ รวมถึงการเรียนรู้การสอนรูปแบบออนไลน์ จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นผู้คนในสังคมต่างได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงการดำเนินชีวิตในสภาวะวิกฤต ทำให้การดำเนินวิถีชีวิตปกติเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคปกติวิถีใหม่ (new normal) อีกทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับโครงสร้างประชากร วิกฤตสังคมเมือง การปรับเปลี่ยนทิศทางเศรษฐกิจ และการขยายตัวของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ (พระปลัดวิระศักดิ์ ปุกคำ, 2566: 93) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ในระบบเศรษฐกิจชุมชน ถือเป็นหนึ่งในจุดหมายสำคัญของการบูรณาการวิถีการทำงานของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาคประชาชน ให้มีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันได้อย่างลงตัวในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล ก่อให้เกิดแบบแผนการทำงานอย่างชัดเจน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างเป็นรูปธรรม มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ และมีการเตรียมความพร้อมในการรับมือภาวะวิกฤตที่ต้องเผชิญร่วมกันในอนาคตอย่างเป็นเอกภาพ (Mhalla, 2020)

อนึ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในยุคปกติวิถีใหม่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสังคมด้วยการเพิ่มศักยภาพต้นทุนของชุมชนท้องถิ่น ได้แก่ ทุนทางปัญญา การเปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ การยึดมั่นศรัทธาในทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น การเสริมสร้างทักษะการออกแบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อเพิ่มมูลค่าทางการตลาด และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ เป็นต้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2549) ฉะนั้น การระดมทุนทางสังคมเพื่อมุ่งสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสังคมย่อมส่งผลดีโดยตรงต่อชุมชนท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การเข้ามามีส่วนร่วมของผู้คนและถือเป็นการระเบิดพลังจากข้างในชุมชน ก่อให้เกิดการสร้างภาคีเครือข่ายความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพในการทำงานร่วมกันช่วยส่งเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ในอนาคต (ไพบูลย์ พงษ์แสงพันธ์ และยุวดี รอดจากภัย, 2557: 18-19) ตลอดจนต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่เข้ากับชุมชนท้องถิ่น เพราะประชาชนสามารถเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ ได้อย่างรอบด้าน อีกทั้งยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ได้ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น จึงถือเป็นการสร้างทุนมนุษย์และทุนทางสังคมอย่างยั่งยืน (Van Dijk, 2020)

สรุปได้ว่า การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนยุคใหม่จะต้องให้ความสำคัญกับรากฐานการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมผสมผสานเข้ากับยุคเศรษฐกิจดิจิทัล เพื่อขยายโอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนร่วมกันท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเชิงพลวัตถือเป็นการระเบิดพลังจากข้างในชุมชนออกมาได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทว่าชุมชนท้องถิ่นจะต้องมี

การวางแผนรับมือกับระบบเศรษฐกิจดิจิทัลที่มีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว เพื่อหาแนวทางในการรองรับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้อย่างเหมาะสม พิจารณาได้จากวิกฤตการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ซึ่งได้นำพาสังคมเข้าสู่ยุคดิจิทัลอย่างเป็นรูปธรรมและเกิดการเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคปกติวิถีใหม่ที่บีบบังคับให้ผู้คนจำเป็นต้องเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารแบบดิจิทัลผ่าน "แอปพลิเคชัน" (Application) หรือการใช้ "แพลตฟอร์ม" (Platform) ออนไลน์หลากหลายรูปแบบ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของปัจเจกบุคคล ดังนั้น ในยุคปัจจุบันการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนจึงต้องคำนึงถึงพลวัตการเปลี่ยนผ่านทางสังคมเชิงดิจิทัลเป็นสำคัญ

บทสรุป

“นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรม” เป็นการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไปสู่บริบททางสังคมยุคใหม่ให้มีความเหมาะสม แต่ยังคงมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริม สืบสาน อนุรักษ์ พื้นฟูอัตลักษณ์ และธำรงรักษาวิถีเชิงวัฒนธรรมเอาไว้อย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุที่โลกยุคปัจจุบันสังคมถูกขับเคลื่อนไปด้วยระบบดิจิทัลสมัยใหม่อย่างเต็มตัว ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 (COVID-19) ในปี พ.ศ. 2562 ทำให้ระบบเศรษฐกิจยุคใหม่แอบอิงเข้ากับระบบดิจิทัลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชุมชนท้องถิ่นจึงต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้น โดยพยายามสร้างสรรค์นวัตกรรมวิถีเชิงวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่มาจากความสามารถด้านนวัตกรรม ความเต็มใจที่จะสร้างสรรค์นวัตกรรม และการสร้างโอกาสแห่งนวัตกรรม ควบคู่กับการเสริมสร้างทุนทางวัฒนธรรมให้กลายเป็น “ซอฟต์พาวเวอร์” (Soft Power) ที่มีความน่าสนใจและสามารถดึงดูดผู้คนภายนอกท้องถิ่นให้รู้สึกร่วมกับวิถีวัฒนธรรมที่มีชีวิตให้ได้อย่างเด่นชัด อย่างไรก็ตาม การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจนั้น ยังคงต้องคำนึงถึงมิติต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างรอบด้าน เนื่องด้วยผู้คนต่างรู้สึกคุ้นเคยหรือเคยชินกับการดำเนินกิจการแบบเดิม ๆ ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่มากนัก จึงต้องมีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนตามแนวทาง “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” โดยอาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นที่มีอยู่แล้วเป็นตัวขับเคลื่อน รวมถึงต้องมีความสอดคล้องกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสมัยใหม่ที่มีความทันสมัยในการประชาสัมพันธ์ทุนทางวัฒนธรรม เพื่อรองรับยุคเศรษฐกิจดิจิทัลที่กำลังเข้ามามีบทบาทและยังเป็นส่วนหนึ่งของกลไกในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนยุคปกติวิถีใหม่ที่มุ่งเน้นการขยายโอกาสทุนทางวัฒนธรรมดั้งเดิมนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับชุมชนท้องถิ่นได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2566). *แผนปฏิบัติการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2566*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- จตุรงค์ กอบแก้ว. (2568). *การพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนในยุคเศรษฐกิจดิจิทัลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเชิงพลวัต*. สืบค้นเมื่อ วันที่ 7 กันยายน 2568, จาก <https://share.google/UoidftohEjpLnROuq>
- ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. (2558). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. จันทบุรี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ปณิตา มุ่งก่อกลาง. (2568). *สำนักงานพัฒนาชุมชนกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในยุคดิจิทัล*. *วารสารราชสีมาปริทัศน์*, 1(2), 43–53.
- พระปลัดวีระศักดิ์ ปุกคำ. (2566). *การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางสังคมหลังเกิดโรคระบาดโควิด 19*. *วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร*, 6(1), 93–109.
- ไพบูลย์ พงษ์แสงพันธ์ และยุวดี รอดจากภัย. (2557). *การมีส่วนร่วมของชุมชนในการส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย*. *วารสารสาธารณสุขมหาวิทยาลัยบูรพา*, 9(2), 13–20.
- ศุภานันท์ ขอบประดิษฐ์. (2563). *วิกฤตโควิด 19 ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างไร*. *วารสารชัยภูมิปริทรรศน์*, 3(2), 1–14
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2565). *เศรษฐกิจดิจิทัลกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2549). *สังคมวิทยาความเป็นท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2551). *สังคมไทย*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2558). *โศกนาฏกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว. (2567). *ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม: พรมแดนแห่งความรู้ของการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. *วารสารบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 7(2), 81–100.

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๖๖ – ๒๕๗๐)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561–2580)*. กรุงเทพฯ: สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.
- อัจฉรา ศรีพันธ์. (2553). เศรษฐกิจสร้างสรรค์: เข้ามั่งคั่งจากความคิดกันอย่างไร. *วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศ*, 5(2), 94–98.
- อัญชิชา มั่นคง. (2560). บทบาทของทุนทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนกรณีศึกษาชุมชนในตำบลบ้านตุน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. *วารสารวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเลย*, 12(39), 90–100.
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press.
- Dieffenbacher, S. F. (2023). *Innovation Culture: Creating a Culture of Innovation Steps Successfully*. Retrieved September 7, 2025, from <https://share.google/4ecll3YQVKnpZHPwu>
- Grenfell, M. (2014). *Pierre Bourdieu Key Concepts*. Routledge.
- Guillory, J. (2023). *Cultural Capital: The Problem of Literary Canon Formation* (Reissue Edition). Chicago: University of Chicago Press.
- Howkins, J. (2001). *The Creative Economy: How People Make Money from Ideas*. London: Allen Lane.
- McKercher, B., & Du Cross, H. (2002). *Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management*. New York: Haworth Hospitality Press.
- Mhalla, M. (2020). The Impact of Novel Corona virus (Covid-19) on the Global Oil and Aviation Markets. *Journal of Asian Scientific Research*, 10(2), 96–104.
- Neufeldt, V., & Guralnik, D. B. (1988). *Webster's New World Dictionary of American English*. New York, NY: Webster's New World.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2021). *Human development report 2021/2022*. New York: UNDP.
- Van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Cambridge: Polity Press.